

haceriyye fi'l-Mâgrîb, Rabat 1406/1986, s. 171-172; J. Cagne, *Nation et nationalisme au Maroc*, Rabat 1988, s. 422-435; Abdüsselâm b. Abdülkâdir ibn Sûde, *İlhâfî'l-mü'tâlî' bi-veşeyâtî a'lâmi'l-karnî's-sâliş 'âşer ve'r-râbi'* (Mevsû'âtû a'lâmi'l-Mâgrîb içinde, nr. Muhammed Haccî), Beirut 1417/1996, VIII, 2856-2857.

 AHMET ÖZEL

KETTÂNÎ, Muhammed b. Ca'fer (محمد بن جفر الكتاني)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer
b. İdrîs el-Kettânî el-Hasenî
(1857-1927)

Hadis âlimi.

L

Fas'ta doğdu. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman el-Alevî, Ebû Abdullah ibn Sûde (Muhammed b. Abdülvâhid), Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed es-Sicilmâsî, Ebû Abdullah ibn Cellûn, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ahmed el-Bennâni ve Ebû'l-Hasan Ali b. Zâhir el-Veterî gibi âlimlerden ders aldı. Babasından yaklaşık yirmi defa *Şâhîh-i Buğârî*'yi dinledi. Bu hocalarından ve diğer bazı hocalardan birçok hadis kitabı dinleyerek icâzet aldı, bu alanda derinleşti. 1904'te Hicaz'a seyahat etti. Habîbürrahman el-Hindî el-Medenî, Ahmed b. İsmâîl el-Berzencî; Şam'da Muhammed Emîn el-Baytâr, Cemâleddin el-Kâsimî, Yûsuf b. İsmâîl en-Nebhânî; Mısır'da Selîm el-Bîşrî, Abdurrahman eş-Şîrbînî ve Şemseddin Muhammed b. Muhammed el-Mîrgânî gibi âlimlerden faydalandı. 1907'de tekrar hacca gitti ve ertesi yıl memleketine döndü. 1910'da ailesini de alarak Medine'ye göç etti; burada on yıl kaldıktan sonra Şam'a yerleşti. 1926 sonlarında Fas'a döndü ve 21 Mart 1927'de vefat etti.

Özellikle hadis sahasında zamanın en önde gelen âlimlerinden biri olan Kettânî, diğer birçok eser yanında *Kütüb-i Sitte*'nin büyük kısmını semâ yoluyla almış ve aynı şekilde rivayet etmiştir. Tasavvuf alanında da bilgi ve tecrübe sahibi olup Batı ve Doğu İslâm dünyasında birçok şeyh ile tanışmış, onlar vasıtasyyla çeşitli tarikatlara intisap etmiştir. *et-Terâtitû'l-idâriyye ve Fihrisî'l-fehâris* adlı eserle riyle tanınan halasının oğlu Abdülhay el-Kettânî'nin dedesi Şeyh Muhammed b. Abdülvâhid, babası Abdülkâbir b. Muhammed el-Kettânî, Mâülayneyn, Ebû Bekir el-Haddâd, Şemseddin el-Mîrgânî ve Abdülhâdî el-Avvâd bunlardan bazılıdır. Kendisinden ders veya icâzet alanlar arasında Abdülhay el-Kettânî, Yûsuf

b. İsmâîl en-Nebhânî, Muhammed Zâhid Kevserî, Saîd Tayyib el-Cezâîrî ve Muhammed b. Muhammed Mahlûf gibi âlimler yer almıştır. Selef akidesine bağlı olan Kettânî müteşâbihâti te'vel etmez, bunlarla ne kastettiğini ancak Allah'ın bileceğini söylerdi. Fîkihta Mâlikî mezhebini takip etmekle birlikte müctehid bir âlimdi ve zaman zaman mezhep fikhâna aykırı da olsa kendi ictihadına göre amel ederdi. Taklit düşüncesinin özellikle son yüz yıllarda fikhin donulaşmasına yol açarak müslümanların problemlerinin çözümünü zorlaştırdığını, bunu aşmak için temel kaynaklara dönük gerektiğini belirtmiştir (Kettânî, neşredenin girişi, s. dâd-ğ).

Başta hadis olmak üzere İslâmî ilimlerin çeşitli dallarındaki vukufu ve eserleriyle şöhret bulan Kettânî'ye dair irili ufaklı muhtelif çalışmalar yapılmış, birçok kaynakta biyografisine yer verilmiştir (bir listesi için bk. a.g.e., neşredenin girişi, s. v-y).

Eserleri. Kettânî hadis, tarih, fîkih, tasavvuf, ahlâk ve tefsîr konularında bir kisimî risâle mahiyetinde altmış aşıkın eser kaleme almış olup (bir listesi için bk. a.g.e., neşredenin girişi, s. g-v) bunlardan başlı olanlarının belli başlıları şunlardır:

1. *el-Ezhârû'l-âtri'etî'l-enfâs bi-zikri ba'zî mehâsini Ku'bî'l-Mâgrîb ve tâci medîneti Fâs* (Fas 1307, 1314). İdrîsîler Hükümdarı II. İdrîs'in biyografisine dairdir.
2. *Selvetü'l-enfâs ve muhâadese'etü'l-ekyâs bi-men ukbire mine'l-'ulemâ' ve's-sulehâ' bi-Fâs* (I-III, Fas 1316). On altı yılda telîf edilen eser, aslen Faslı olan veya dışarıdan Fas'a gelip orada medfun bulunan ulemâ ve meşâyîhin biyografiyle ilgili olup şehrîn mahallelerine göre düzenlenmiştir. Fas'ın dînî ve târihi gelişimi, topografiyası bakımından önemli bir kaynak olmakla birlikte hurafe mahiyetinde bazı kissalar ihtiva etmesi sebebiyle eleştirilmiştir (Abdüsse'lâm b. Abdülkâdir ibn Sûde, I, 68). Abdülhay el-Kettânî'nin *İ'lâmü'l-hâzîr ve'l-ât bi-mâ fi's-Selvehâmine'l-henât* adıyla bu esere yazdığı zeylin Merakeş'te özel bir kütüphanede olduğu (Muhammed el-Menûnî, II, 216), Kettânî'nin ayrıca matbu bir nûşhanın üzerinde notlar düştüğü (Rabat, el-Hizânetü'l-âmme, Matbuat, nr. 1671 K) kaydedilmektedir (bu çalışma ve eser üzerine yapılan diğer bazı çalışmalar için bk. Abdüsselâm b. Abdülkâdir ibn Sûde, I, 68; Muhammed el-Menûnî, II, 209-210). René Basset *Selvetü'l-enfâs*'ın kaynaklarıyla ilgili bir çalışma yapmış (*Recherches sur les sources*

bibliographiques de la Salwat el Anfâs

, Alger 1908), Rabat el-Hizânetü'l-âmme de eserin şâhis indeksini hazırlatmıştır (Rabat 1966). 3. *Bülûğu'l-merâm bi-be'yâni mâ tenfiru minhü'l-melâ'iketü'l-kirâm* (Fas 1321; Kahire 1325; Medine 1329). 4. *Şifâ'u'l-eskâm ve'l-âlâm bi-mâ yükeffiru mâ te'kâddee ve mâtâ'ahhare mine'z-zünûbi ve'l-âsâm* (Fas 1321; Kahire 1325). 5. *Nâşihatü ehli'l-İslâm*. İslâm devletinin çöküşünün ve yeniden yükselmesinin sebepleri üzerine ilmî bir araştırmadır (Fas 1326/1908; nr. İdrîs el-Kettânî, Rabat 1409/1989). 6. *Nazmü'l-mütenâşîr mine'l-hâdîsi'l-mütevâtir* (Fas 1328; Beirut 1400, 1403/1983; Kahire 1983). Lafız veya mâna bakımından mütevâtir kabul edilen 310 hadisin yer aldığı eser, Süyûtî'nin aynı konudaki *el-Ezhârû'l-mütenâşire*'sinin tekmileşisi mahiyetinde olup onda bulunmayan 200'den fazla hadis ihtiva etmektedir. 7. *ed-Dî'âme fi ahkâmi sünneti'l-imâme* (Kahire 1328; Şam 1342). 8. *el-Ekâvîlü'l-mufassale li-beyâni hâli hadîsi'l-ibtidâ' bi'l-besmele* (Medine 1329). 9. *er-Risâletü'l-müste'râfe li-beyâni meşhûri kütübi's-sünneti'l-müserrefe*. Klasik hadis literatürüne dair en geniş çalışma olup eserde, II-XIV. (VIII-XX.) yüzyıllar arasında yaşayan 600 kadar müellif ve bunlara ait 1400 civarında eser hakkında bilgi verilmiştir. Telifinden dört yıl sonra yayımlanan *er-Risâletü'l-müste'râfe* (Beirut 1332) daha sonra da basılmış (Karaçi 1379/1959) ve müellifin torunu Muhammed Muntasır el-Kettânî tarafından da bir neşri gerçekleştirilmiştir (Beirut 1383/1964, 1400, 1406). Eseri Türkçe'ye çeviren Yusuf Özbek (*Hadis Literatürü: er-Risâletü'l-Mustârafe*, İstanbul 1994) kitapların baskıları, kütüphane numaraları veya anıtlıkları kaynakları dipnot halinde belirtmek, yanlış bilgileri tashih etmek ve müellifin söz etmediği birçok kitap hakkında bilgi vermek suretiyle eserin hacmini oldukça genişletmiştir. 10. *İ'lânü'l-hüccâ ve ikâmetü'l-burhân 'alâ men'i mâtâ'mme ve feşâ min istî'mâli 'uşbeti'd-duhân* (Dîmasık 1411/1990). Sigara içmenin haramlığının ileri sürüldüğü bir eserdir. 11. *en-Nebzeti'li-yesîretü'n-nâfi'a elleti hiye li-estâri ahvâli's-su'ebeti'l-Kettâniyye râfi'a*. Müellifin mensup olduğu Kettânî ailesine dair olup sonrasında kendi hayatıla ilgili bilgilere de yer verilmiştir. 1900 yılında kaleme alınan eserin müellif hattı nûşası el-Mektebetü'l-Ahmediyye'de bulunmaktadır (Abdüsse'lâm b. Abdülkâdir ibn Sûde, I, 109).

KETTÂNÎ, Muhammed b. Ca'fer

12. el-Mevlidü'n-nebevi. Fas ve Rabat'ta birçok defa basılmıştır. **13. el-Yümn ve'l-is'âd bi-mevlidi ħayri'l-ibâd** (Rabat 1926).

BİBLİYOGRAFYA :

Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe*, neşreden girişî, s. e - y; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 436-437, 468; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1545-1546; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 890-891; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *Delilü mû'errihi'l-Mâgrîbi'l-akşâ*, Dârûlbeyzâ 1960-65, I, 68, 109, 123-124; II, 356; ayrıca bk. İndeks; a.mif., *İlhâfî'l-müṭâli' bi-vefeyâti a'lâmî'l-karnî's-sâlis* 'aser ve'r-râbi' (Meusû'atü a'lâmî'l-Mâgrîb içinde, nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1996, VIII, 2961-2964; Abdülhay el-Kettânî, *Fîhrîsü'l-fehâris*, I, 515-518; a.mif., *et-Terâtîbû'l-idâriyye* (Özel), tercüme edenin önsözü, I, s. XV; Fevzi Abdürrezzâk, *el-Matbû'âtü'l-haceriyeye fi'l-Mâgrîb*, Rabat 1406/1986, s. 171; M. Abdüllâfat Sâlih el-Ferfûr, *A'lâmü Dîmaşk*, Dîmaşk 1408/1987, s. 286-287; Muhammed el-Menûnî, *el-Meşâdirü'l-Arabiyye li-târihi'l-Mâgrîb*, Muhammediye 1410/1989, II, 209-210, 216, 221, 223, 226, 265; M. Zâhid el-Kevserî, *et-Taħrîrî'l-veciz fi mâ yebtegihi'l-müsteṭeciz* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1413/1993, s. 78-79; Zeki M. Mucâhid, *el-A'lâmü's-Sârikîyye*, Beyrut 1994, I, 367-368; Muhammed b. Abdüllâh et-Telîfi, *Tûrâşü'l-Megârîba fi'l-hâdiṣi'n-nebevi*, Beyrut 1416/1995, s. 73, 83, 143, 150, 197, 289; ayrıca bk. İndeks; Muhyiddin Atîyye v.dâr., *Delilü mû'ellefati'l-hâdiṣ*, Beyrut 1416/1995, I, 320; II, 578, 643; F. J. Harahap, "The Fatwâ of Muhammed Bin Ja'far al-Kattânî Concerning the Wearing of the Turban", *IQ*, XLII/3 (1998), s. 188-199; A. Faure, "al-Kattânî", *EI²* (Ing.), IV, 774.

 AHMET ÖZEL

KETTÂNÎYYE (الكتابية)

Muhammed b. Abdülkâbir el-Kettânî'ye
(ö. 1327/1909)
nisbet edilen bir tarikat
(bk. KETTÂNÎ, Muhammed b. Abdülkâbir).

KEVÂKİBÎ,
Abdurrahman b. Ahmed
(عبد الرحمن بن أحمد الكواكبى)
Seyyid Abdurrahmân b. Ahmed
b. Mes'ûd el-Kevâkîbî
(1854-1902)

Osmanlı yönetimine karşı
reformcu düşünceleriyle tanınan
gazeteci ve yazar.

Halep'te dünyaya geldi. Doğumyla ilgili olarak 1848-1855 yılları arasında çeşitli tarihler kaydedilmekle birlikte kaynakların çoğunda verilen tarih 1854'tür. Küçük yaşı annesini kaybettiği için ço-

cukluk yıllarının bir kısmını Antakya'daki teyzesinin yanında geçirdi. Türkçe'yi burada öğrenmeye başladı. 1865'te Halep'e dönen Kevâkîbî ailesi tarafından kurulmuş olan, o yıllarda müdürlüğünü babasının yaptığı el-Medresetü'l-Kevâkîbiyye'de öğrenimine devam etti. Türkçe ve Arapça'nın yanı sıra Farsça öğrendi. 1872-1876 yıllarında Halep vilâyeti resmi yayını olan ve Arapça-Türkçe çikan *Fîrat* gazetesinde muharrir olarak çalıştı. 1877'de Hâsim Attâr ile birlikte Halep'in ilk özel Arapça gazetesi olan haftalık *eş-Şehâbâ'yı* çıkardı. Reform yanlısı bir tavır takınan ve zaman zaman Halep Valisi Kâmil Paşa'nın uygulamalarını eleştiren gazete on altı sayı yayımladıktan sonra vilâyet emriyle kapatıldı. Bunun üzerine Kevâkîbî, Temmuz 1879'da yine haftalık olarak Türkçe ve Arapça *İ'tidal* gazetesini çıkarmaya başladı. Bu gazete de 6. sayısında *Misir* ve *Cennet* gazetelerinden naklettiği, Tunuslu Hayreddin Paşa'nın sadâretten istifası hakkında Avrupa'da neşredilen bazı gazetelerdeki haberlerden oluşan eleştirel yazı üzerine Ekim 1879'da kapatıldı. Kevâkîbî'nin adı geçen gazetelerdeki makaleleri John Daye tarafından *Şîhâfetü'l-Kevâkîbî* adıyla kitap haline getirilmiştir (Beyrut 1984).

Kevâkîbî gazetecilikten vazgeçerek 1880'li yılların başından 1898'e kadar Halep vilâyetinde Menâfi Sandığı vekilliği, Ticaret Mahkemesi üyeleri, Ticaret Odası reisi, Belediye reisi, Mahkeme-i Şerîye başkâtipliği gibi görevlerde bulundu. Resmî görevleri sırasında vilâyet üst düzey yöneticileriyle hep ters düştü, onların icraatlarını eleştirdi. Bir ara valinin hayatına kastettirmek suçundan birkaç ay hapsedildi. Zaman zaman serbest mesleğe atılan Kevâkîbî tütin ticaretinde ve hukuk bürosu çalıştırma denemelerinde başarısız oldu. 1892 yılında, Vali Ârif Paşa'yı zor duruma düşürmek maksadıyla bir kısım müslüman gençleri organize ederek Fransa, İngiltere ve İtalya konsolosluklarını taşlatmakla suçlanmış, bunun üzerine Sultan Abdülhamid, Kevâkîbî hakkında soruşturma başlatılmasını istemiştir. 1895'te ise Şeyhü'l-Hâlîdefendîzâde Cemâleddin Efendi tarafından Kevâkîbîzade Abdurrahman Efendi'ye dördüncü rütbeden Mecîdî nişanı verilmesi teklif edilmiştir. Sultanla doğrudan görüşebilen Halepli Şeyh Ebû'l-Hüdâ es-Sayyâdî aracılığı ile kadılığa tayinini isteyen Kevâkîbî, bundan bir sonu alamayınca Osmanlı yönetimle ilişkisini ke-

serek Kahire'ye gitmek üzere Halep'ten ayrıldı (1898).

1897-1898 döneminde Kahire'ye gelen M. Reşîd Rîzâ vasıtâsıyla reformcu çevrelerle görüşen Kevâkîbî Halep'te iken yazdı, ancak muhtevasından dolayı yayımlamadığı yazılarını bir hayli genişleterek neşrettii. Bûnlardan ilki Seyyid Furâtî takma adıyla basılan *Ümmü'l-ķurâ* adlı kitabıydı. Eser *el-Menârâ*'da Nisan 1902 - Şubat 1903 tarihleri arasında tefrika edilmişsiyle geniş okuyucu kitlesine ulaştı. İkinci eseri *Tabâ'i'u'l-istibdâd ve meşâri'u'l-isti'* bâd ise önce Rehhâle K. takma adıyla *el-Mü'eyyed* gazetesinde tefrika edildi (1900), ardından kitap haline getirildi. Kevâkîbî bu yazılarıyla Hidiv Abbas Hilmi'nin dikkatini çekti. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Mısır'ı II. Abdülhamid muhaliflerinin bir nevi siğnağı haline getiren Abbas Hilmi, Abdülhamid rejimine karşı Kevâkîbî ile ilgilendi. Hatta yaygın bir söyletiye göre kendi propagandasını yaptırmak amacıyla Kevâkîbî'ye aylık 50 Mısır lirası maaş bağladı; 1901 yılında onu Kuzey Afrika, Arap yarımadası ve Hindistan'ı içeren bir seyahate gönderdi. Kevâkîbî bu seyahatten Kahire'ye döndükten birkaç ay sonra vefat etti (Haziran 1902). Kardeşi Mes'ûd Kevâkîbî, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra oluşturulan mecliste Halep mebusu olarak görev yaptı.

Kevâkîbî yönetim aleyhâsı tavrıyla, özellikle de Osmanlı ve Abdülhamid karşılık fikirleriyle tanınmaktadır. *Ümmü'l-ķurâ* adlı eserindeki hilâfet karşıtı fikirlerinden dolayı Abdülhamid çok endişelenmiş, kitabın Osmanlı Devleti dahilinde dağıtmını yasaklamadan ötesinde Şeyh Ebû'l-Hüdâ aracılığı ile Kevâkîbî'yi İstanbul'a getirterek pasifize etmeye çalışmıştır. Ancak Kevâkîbî, sultanın yönetimyle bağlarını tamamen kopararak doğrudan Abdülhamid'in şâhsî idaresini konu alan *Tabâ'i'u'l-istibdâd*'ı yayımlamıştır. Kitabın ismi dahi muhaliflerinin müstebitlikle suçladığı Abdülhamid'in endişelerini artırmaya yetmiştir. Başlangıçta dar bir çevreye ulaşabilen Kevâkîbî'nin eserleri, onun XX. yüzyılın ikinci yarısında Arap milliyetçilerinin fikirlerine itibar ettiği önemli isimlerden biri haline gelmesiyle birçok defa basılmış ve önce Muhammed Amâre tarafından *el-A'mâlü'l-Kâmîle li-'Abdurrahmân el-Kevâkîbî* adıyla (Kahire 1970), daha sonra gazete yazılarını da içeren bütün çalışmaları Muhammed Cemâl Tahhân tarafından *el-A'mâlü'l-Kâmîle li'l-Kevâkîbî* başlığıyla (Beyrut 1995) neşredilmiştir.